

SÚČASNÝ SLOVAKISTICKÝ VÝSKUM NA FILOZOFICKEJ FAKULTE UNIVERZITY KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

Maryna Kazharnovich

*Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta
Gondova 2, Bratislava
E-mail: maryna.kazharnovich@uniba.sk*

KAZHARNOVICH, M. (2023): Current Research in Slovak Linguistics at the Faculty of Arts, Comenius University Bratislava. In: *Slovenská reč*, 88/3, 47 – 68.

Abstract: The study presents an overview of the research activities of the Department of Slovak Language and Theory of Communication (DSLTC) of the Faculty of Arts at Comenius University Bratislava as one of the important Slovak workplaces. The aim of the contribution is to present the current results of linguistic Slovak research carried out at the DSLTC for the past five-year period and outline the research perspective. In order to present the institutional changes that the workplace has gone through, the paper contains also a brief information from the history of Slovak studies at the Faculty of Arts of Comenius University Bratislava. The synchronous state of Slovak language research within the scientific activity of the DSLTC is presented through the prism of the issues that the members of the department have dealt with in the past five years. The results of the investigation activity are clarified in the study through the analytical characteristics of the book publications. Special attention is paid to the interpretation of the research perspective of DSLTC in terms of the thematic focus of current research projects and planned research activities.

Keywords: Comenius University Bratislava, Faculty of Arts, Slovak linguistics, inclusive linguistics, inclusive lexicography, inclusive rhetoric, civic science, socio-expert communication, pragmatic stylistics, interactional stylistics, pragmatic grammar, diachronic research.

Článok v skratke:

- Štúdiá je venovaná charakteristike slovackistického výskumu realizovaného v rámci odborného pôsobenia Katedry slovenského jazyka a teórie komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.
- Úvodná časť štúdie obsahuje stručné informácie z dejín slovackistiky na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.
- Osobitná pozornosť je venovaná výkladu vedeckej činnosti Katedry slovenského jazyka a teórie komunikácie v období uplynulých piatich rokov cez prizmu analytickej charakteristiky realizovaných výskumno-publikačných projektov a ich výsledkov.
- Prostredníctvom výkladu tematického zamerania a problematiky plánovaných bádateľských aktivít sa v štúdií znázorňuje výskumná perspektíva pracoviska.

1. ÚVOD

V súlade s koncepciou tematického čísla časopisu v štúdií predstavíme výskumný obraz Katedry slovenského jazyka a teórie komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (KSJTK FiF UK) ako jedného z význam-

ných slovakistických pracovísk na Slovensku. Primárne sa sústredíme na načrtnutie synchronného stavu výskumu (za obdobie uplynulých piatich rokov) realizovaného na pôde KSJTK. Pozornosť bude venovaná analytickému výkladu dosiahnutých výsledkov v oblasti výskumnej činnosti pracoviska s dôrazom na ozrejmienie jej nasledujúcich aspektov: 1) vymedzenie a krátka prezentácia základných výskumných tém a otázok, ktoré sa nachádzali v poli odborného záujmu pracovníkov KSJTK v uvedenom období, 2) stručná charakteristika realizovaných výskumných projektov, 3) odborná prezentácia vydaných knižných publikácií, 4) načrtnutie najbližšej výskumnej perspektívy pracoviska cez prizmu problematiky plánovaných lingvistických bádání a už prebiehajúcich výskumných aktivít. Na úvod predstavíme základné informácie z dejín slovakistiky na Filozofickej fakulte UK v Bratislave so zámerom vykresliť inštitucionálny obraz slovakistického pracoviska v kontexte jeho formovania a premien.

2. KRÁTKY EXKURZ DO DEJÍN PRACOVISKA¹

Začiatky štúdia slovenského jazyka a literatúry na Filozofickej fakulte UK v Bratislave sú bezprostredne späté so zriadením Univerzity Komenského zákonom č. 375 Zb. z 27. júna 1919. Prvými profesormi v odbore boli Jozef Škultéty (1853 – 1948, profesor reči a literatúry československej), Miloš Weingart (1890 – 1939, slovenská filológia), Albert Pražák (1880 – 1956, novšia česká a slovenská literatúra). Okrem pedagogickej a organizátorskej činnosti sa v dvadsiatych rokoch na univerzitnej pôde skonštituovali aj základy vedeckého výskumu. Na rozvoj spoločenských vied malo pozitívny vplyv založenie *Učenej spoločnosti Šafárikovej* (1926), v ktorej sa organizoval spoločenskovedne orientovaný vedecký výskum. Odborným posilným štúdiá slovakistiky na Filozofickej fakulte bolo aj zriadenie Odboru filologických vied (1948 – 1949).

Po roku 1949 sa pôvodný Slovaný seminár zmenil na Katedru slovenského jazyka a literatúry a od roku 1951 Katedra slovenského jazyka a literatúry zabezpečovala aj odbornú prípravu študentov v odbore knihovníctvo. V rámci organizačných zmien boli v roku 1959 k Filozofickej fakulte UK pričlenené pracoviská Fakulty spoločenských vied Vysokej školy pedagogickej. V roku 1964 odčlenením slavisticky orientovaných učiteľov pôvodnej katedry vznikla samostatná Katedra slavistiky a indoeuropeistiky.

V roku 1966 sa pôvodná Katedra slovenského jazyka, slovenskej literatúry a literárnej vedy rozdelila na dve samostatné slovakistické pracoviská – Katedru slovenského jazyka a Katedru slovenskej literatúry a literárnej vedy. Táto organizačná štruktúra platí až doposiaľ. Začiatkom šesťdesiatych rokov sa v rámci štúdia slovenského jazyka začala venovať pozornosť aj vyučovaniu slovenčiny ako cudzieho jazyka. Od roku

¹ Pozri bližšie stať *História slovakistiky na Filozofickej fakulte UK v Bratislave*.^[1]

1961 sa zásluhou slovakistov Filozofickej fakulty UK v Bratislave začali konať týždne slovenského jazyka, literatúry a kultúry pre zahraničných účastníkov *Letnej školy slovenských štúdií*, ktorá sa najprv každoročne konala v Prahe. Tieto podujatia sa postupne vyvinuli do samostatného seminára slovenského jazyka a kultúry, neskôr letnej školy slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca*, ktorý sa pod týmto názvom pravidelne koná na Filozofickej fakulte UK od roku 1965.

V roku 1957 bol na Filozofickej fakulte založený Kabinet fonetiky, ktorý sa najprv zmenil na Kabinet fonetiky a štruktúrnej lingvistiky, neskôr na Ústav fonetiky a matematickej lingvistiky. Pôvodný Ústav fonetiky a matematickej lingvistiky sa v roku 1971 rozdelil a vzniklo samostatné oddelenie pre matematickú lingvistiku. Druhým samostatným oddelením sa stal Kabinet fonetiky, od roku 1982 pričlenený ako oddelenie ku Katedre slovenského jazyka. Hlavným poslaním tohto výskumne orientovaného pracoviska mal byť rozvoj interdisciplinárneho bádania zvukovej roviny jazyka (automatické rozpoznávanie akustického signálu počítačom).

V rokoch 1993 – 2015 pôsobilo pri Katedre slovenského jazyka Oddelenie slovenčiny ako cudzieho jazyka, ktoré zabezpečovalo semináre, praktické cvičenia, dlhodobé aj krátkodobé kurzy slovenského jazyka pre zahraničných študentov, štipendistov a stážistov FiF UK. Od jesene 2015 bola extenzívna výučba praktickej slovenčiny ako cudzieho jazyka presunutá pod gesciu fakultného centra *Studia Academica Slovaca*.

Od roku 2022 Katedra slovenského jazyka pôsobí na Filozofickej fakulte UK v Bratislave pod názvom Katedra slovenského jazyka a teórie komunikácie. V súčasnosti je personálne zloženie pracoviska takéto: vedúca katedry – Alena Bohunicová (všeobecná jazykoveda, rétorika, štylistika), členovia – Oľga Orgoňová (štylistika, lexikológia, lingvistická pragmatika), Juraj Dolník (sémantika, všeobecná jazykoveda, lingvokulturoológia, lingvistická metodológia), Gabriela Múscová (dialektológia, vývin jazyka, teória spisovného jazyka, fonetika a fonológia), Miloš Horváth (gramatika, jazyková kultúra), Katarína Muziková (dejiny spisovnej slovenčiny, vývin jazyka, syntax), Zuzana Popovičová Sedláčková (lexikológia, morfológia, štylistika), Maryna Kazharnovich (všeobecná jazykoveda, súčasné trendy v jazykovede, ruský jazyk). Na katedre študujú v internej forme doktorandského štúdia v odbore *slovenský jazyk* dve doktorandky a jeden doktorand: Barbora Hurtuková, Gabriela Halienová, Michal Zoller.

Akademické vzdelávanie a vedecký výskum slovakistov na KSJTK si po celý čas udržalo vrcholové postavenie v slovenskej kultúre a vzdelávaní. Študentom slovakistiky na FiF UK v Bratislave prednášali a prednášajú popredné osobnosti slovenskej a slovanskej jazykovedy, literárnej vedy a kultúry. Z absolventov tohto odboru sa stali významní vysokoškolskí pedagógovia a vedeckí pracovníci v ústavoch SAV a na ostatných vedeckých a kultúrnych pracoviskách na Slovensku a v zahraničí.²

² Všetky informácie o KSJTK sú dostupné na webovej stránke pracoviska.^[2]

3. VÝSKUMNÉ PÄŤROČIE PRACOVISKA ALEBO NA CESTE KOMUNIKAČNO-PRAGMATICKÝCH JAZYKOVÝCH BĀDANĀ V KONTEXTE SOCIOKULTÚRNEJ REALITY A SOCIĀLNEJ PRAXE

Smerovanie výskumného záujmu členov katedry počas posledného päťročia bolo teoreticky a metodologicky ovplyvnené predchádzajúcimi rokmi vedeckého života pracoviska, ktoré sa niesli v duchu skúmania rozličných aspektov jazyka v ich používateľskej interpretácii a komunikačných súvislostiach. Svedčí o tom množstvo publikácií vydaných v rámci odborných aktivít pracovníkov katedry zameraných na výklad otázok týkajúcich sa teórie jazyka, vývinových tendencií v jazyku, historického a areálového jazykového výskumu, gramatickej, lexikologickej a štylistickej stránky jazyka, diskurzívnych jazykových výskumov a pod.³

Za posledných päť rokov sa pracovníci z KSJTK sústredili na výskum prirodzeného jazyka v komunikačnej, sociálnej a kultúrnej praxi so zámerom rozširovania vedomostných, myšlienkových a metodologických hraníc jazykovedných výskumov. Odborné smerovanie pracoviska znázorňujú tematicky rôznorodé grantové projekty, ktoré sa v týchto rokoch nachádzali v poli záujmu katedrových výskumných tímov:

1) Výskum súčasného slovenského jazyka cez prizmu komunikačných formácií, jeho fungovanie v nich a vplyv formácií na povahu súčasnej slovenčiny – projekt VEGA *Slovenský jazyk v komunikačných formáciách* (2016 – 2019).

2) Problematika jazykových zmien a dynamických procesov s nimi súvisiacich s dôrazom na syntaktickú a pragmatickú podmienenosť jazykových inovácií – projekt VEGA *Jazyková zmena v historickom vývine jazyka a v procese formovania jeho spisovnej variety 2* (2017 – 2020).

3) Otázky kultivovania jazykovej praxe s cieľom rozvíjania jazykového a komunikačného potenciálu jednotlivcov so zreteľom na kultúru sociálnej interakcie – projekt VEGA *Pragmatické a gramatické princípy jazyka so zreteľom na kultivovanie jazykovej praxe* (2018 – 2021).

4) Problematika komunikačnej kultivácie spoločnosti ako jedného z prostriedkov sociálnej inklúzie a vytvárania inkluzívnej spoločnosti – projekt APVV *Sociálna inklúzia kultiváciou používania jazyka* (2019 – 2023).⁴

5) Problematika opisu a vysvetlenia stavu komunikačných kultúr a zmien v nich v korelácii s gradáciou demokracie a liberalizácie v spoločnosti s cieľom výkladu potenciálneho vplyvu sledovaných trendov na interpretačnú kompetenciu re-

³ Prehľad publikačnej činnosti pracovníkov KSJTK je dostupný v databáze publikačnej činnosti UK,^[3] väčšina predstavovaných knižných prác je k dispozícii online na stránke katedry.^[4]

⁴ Súhrn všetkých výskumných projektov realizovaných na KSJTK je dostupný na webovej stránke pracoviska v záložke Projektová činnosť.^[5]

cipientov z hľadiska jej kultivácie ako predpokladu kultúrneho vzostupu spoločnosti – projekt VEGA *Komunikačná kultúra v graduálne demokratizovanej spoločnosti* (2020 – 2023).

6) Aktuálny výskum slovenského pravopisu a dynamiky súčasného jazyka s dôrazom na komunikačné potreby používateľov jazyka – projekt VEGA *Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe* (2020 – 2023), realizovaný v spolupráci s JÚLŠ SAV.

7) Problém identifikácie rôznych typov jazykových a iných (s nimi súvisiacich) komunikačných problémov, ktorým čelia individuálni hovoriaci i celé rečové komunity na Slovensku; teoretické a metodologické otázky skúmania a riešenia jazykových problémov v ich ideologickej podmienenosti – projekt APVV *Jazykové a komunikačné problémy na Slovensku a ich manažment* (2018 – 2022), realizovaný v spolupráci s inými katedrovými pracoviskami na FiF UK v Bratislave a s JÚLŠ SAV.

V kontexte riešenia spomenutých grantových úloh bol vydaný celý rad publikácií (monografií, učebníc, učebných príručiek, slovníkov, odborných štúdií a popularizačných článkov), ktoré názorne preukazujú odborné záujmy katedry a jej jednotlivých pracovníkov. Tematicky rôznorodé publikácie pracovníkov KSJTK vychádzajú zo spoločného teoreticko-metodologického základu súvisiaceho s výskumom jazyka v kontexte antropocentrickej lingvistickej paradigmy. Ide teda o výskum prirodzeného jazyka, ktorý funguje v komunikačnej praxi a je v dialektickom vzťahu s aktérmi komunikácie. S prihliadnutím na potrebu dodržania formálno-obsahových požiadaviek stanovených pre tento typ štúdie sa ďalej zameriame na analytickú charakteristiku výlučne knižných publikácií vydaných v rámci výskumných aktivít pracovníkov KSJTK za obdobie posledných piatich rokov.

3.1. JAZYK V... MONOGRAFICKÁ „TETRALÓGIA“ J. DOLNÍKA AKO VÝCHODISKOVÁ MYŠLIENKOVÁ BÁZA PRE LINGVISTICKÉ BÁDANIA

Meno profesora Juraja Dolníka, jeho pedagogický a vedecký život priamo súvisia s KSJTK, na ktorej dlhodobo pôsobí. Z dolníkovskej vedeckej školy vyšlo niekoľko generácií lingvistov, ktorí doteraz čerpajú z inšpiratívnych myšlienok a teórií svojho učiteľa. Pod vedením J. Dolníka na KSJTK pôsobí excelentný výskumný tím, ktorý bol vyhodnotený Akreditačnou komisiou pri Ministerstve školstva, vedy, výskumu a športu SR s odporúčaním zahraničných expertov ako jeden z 37 špičkových vedeckých tímov na slovenských vysokých školách.⁵

Uplýnulé päťročie vedeckej práce J. Dolníka prinieslo nielen množstvo odborných štúdií autora, ale aj významné knižné publikácie, ktoré reflektujú fungovanie

⁵ Blížšie informácie o zložení a odbornom výskumnom zameraní excelentného tímu sú dostupné na webovej stránke pracoviska v záložke Veda.^[6]

prirodeného jazyka v komunikačnom, sociálnom, kultúrnom a aktuálnom spoločenskom kontexte. V každej z nich autor otvára množstvo otázok súvisiacich s používaním jazyka v sociokultúrnej praxi, s jeho rolou v procese budovania inkluzívnej spoločnosti a vo formovaní egalitnej jazykovej komunikácie v kontexte deliberatívnej demokracie.

V roku 2017 vyšla knižná publikácia *Jazyk v sociálnej kultúre* (Dolník 2017), ktorá do veľkej miery ovplyvnila smer bádania členov KSJTK v nasledujúcom päťročí. Monografia prezentuje autorský pohľad na najrozmanitejšie prejavy jazyka vo vybraných aspektoch sociálnej kultúry s dôrazom na filozofický, epistemologický, semiotický a kultúrny výklad fungovania jazyka nielen v komunikácii, ale aj v širšom sociálno-kultúrnom kontexte. V knihe našli svoje teoreticko-metodologické odôvodnenie a objasnenie otázky týkajúce sa vysvetľovania významu komunikačnej praxe pre jazykovú teóriu, otázky spisovnojazykovej ideológie v slovenskom prostredí v kontexte koexistencie ideológie pozitívnej separácie a ideológie pozitívnej integrácie.

Osobitnú pozornosť autor venuje problematike jazykovej komunikácie ako konštituentu sociálnej kultúry. Cez prizmu teórie komunikačných formácií ako kultúrnych jednotiek sa v monografii osvetľuje pojem *jazyková situácia*. Po prvýkrát v slovenskom lingvistickom prostredí sa teoreticky zdôvodňuje koncepcia radikálnej demokratizácie sociovedeckej komunikácie na pozadí predstavy o radikálnej demokratizácii spoločnosti ako takej. Autor sa venuje aj problému spisovného jazyka v podmienkach autonómnosti vedy a jazykovedy v sociovedeckej interakcii. Monografia *Jazyk v sociálnej kultúre* sa stala prvou v rade ďalších publikácií autora, ktoré, z nášho pohľadu, konceptuálne vytvárajú pomyselnú tetralógiu venovanú problematike fungovania prirodeného jazyka v slovenskom sociokultúrnom prostredí.

Na spomínanú monografiu nadväzuje kniha *Jazyk v pragmatike* (Dolník 2018), ktorá je koncipovaná z hľadiska chápania lingvistickej pragmatiky ako otvorenej disciplíny skúmajúcej jazyk v rozličných komunikačných a mimokomunikačných súvislostiach s oporou o filozofické, sociologické, kognitivistické a psychologické poznatky. Rozličné pragmaticky orientované témy predstavené v šiestich kapitolách knihy sú prepojené spoločným cieľom – ozrejmiť explanačný a praktický zmysel reflexie racionality jazykovej komunikácie. Z perspektívy tohto zámeru sa objasňuje pragmatizačný kontext lingvistiky v jej prepojení s filozofickou teóriou pragmatiky. Poukazuje sa na výnimočný explanačný potenciál pragmatiky, ktorý vysvetľuje fundamentálne princípy fungovania jazyka.

Osobitný význam v autorovom výklade nadobúda aj pojem *konštrukčnej vlastnosti jazyka*, ktorá spočíva v ambivalentnom vzťahu medzi jazykom a sociálnou realitou: na jednej strane sociálna realita sa konštruje pomocou jazyka, na druhej strane aj samotný jazyk je sociálny konštrukt. Cez prizmu termínu *racionalita* sa

vysvetľuje pragmatický kontext jazykovedy, jazykové konanie v sociálnej praxi, interpretačná nastavenosť človeka. Z pragmatickej perspektívy sa objasňuje aj význam slova vo filozofickom rámci jeho dvoch modalít: behaviorálnej a akčnej. Pragmatický rozmer nadobúdajú vo výklade autora aj jazykové problémy a taktiež teória jazykovej kultúry. V knihe sa tiež zdôvodňuje podmienenosť spoločenskej užitočnosti lingvistiky jej pragmatizáciou, potreba poznávania súčasného slovenského jazyka z pozície jej nositeľov a posilnenie pragmatického obratu pri zaobchádzaní so spisovným jazykom.

Otázka fungovania jazyka v komunikačných a sociokultúrnych súvislostiach nadobúda svoje ďalšie teoreticko-metodologické obrysy v knihe *Jazyk v sociálnej praxi* (Dolník 2021), prezentujúcej pohľad na jazyk v jeho úzkom prepojení so sociálnou realitou, v ktorej sa prirodzený jazyk produkuje, reprodukuje a rozvíja. Komunikačný potenciál jazyka, ako aj komunikačný talent samotných aktérov sa odкрýva v sociálnej interakcii, ktorá sa ukazuje ako obzvlášť dôležitý výskumný rámec pre lingvistické bádania.

Monografia je koncipovaná tak, aby boli obsiahnuté rôzne stránky ambivalentného vzťahu medzi jazykom a sociálnou realitou. Jazyk sa sleduje z perspektívy sociálnej inklúzie, ktorá sa spája s predstavou o *inkluzívnej spoločnosti*. Výklad samotného pojmu *inkluzívna spoločnosť* sa realizuje na pozadí sociologickej a filozofickej interpretácie takých základných aspektov sociálnej inkluzívnosti ako *solidarita*, *sociálne hranice* a ich neutralizácia, *emancipácia sociálnych aktérov*. Osobitnú pozornosť autor venuje objasňovaniu podstaty inkluzívnej komunikácie na relačnej, vecnej a sebareprezentačnej úrovni. Inkluzívna komunikačná kompetencia sa vníma ako podmienka komunikačnej slobody a inkluzívneho komunikačného sebarealizačného potenciálu jednotlivcov.

Jazyková komunikácia sa zároveň vysvetľuje aj z evolučného hľadiska v prepojení s témou komunikačnej kultúry s dôrazom na formovanie kultúrneho subjektu a jazykového štýlu ako jeho konštituentnej vlastnosti. Osobitnú pozornosť venuje autor otázkam racionality prirodzeného jazyka s dôrazom na jeho voluntatívnu interpretáciu na pozadí filozofickej teórie A. Schopenhauera a semiotických inšpirácií J. Horeckého.

V záverečnej časti monografie autor aplikuje koncept racionality na vysvetlenie podstaty teórie jazykovej kultúry a autentického kultivovania jazyka, ktorá predpokladá bezprostrednú účasť bežného používateľa jazyka ako praktického jazykového odborníka na tomto procese. Zároveň sa ozrejmujú určité hranice v jazykovom svete nositeľov slovenčiny a percepčný obraz slovenčiny v duchu stereotypných predstáv o nej.

Štvrtou publikáciou v sérii kníh venovaných otázkam používania a interpretácie prirodzeného jazyka v rámci širšieho sociokultúrneho kontextu je monografia

Jazyk v dynamike demokracie (Dolník 2023), ktorá sa možno časom tiež stane súčasťou ešte rozsiahlejšieho monografického cyklu. Autor sa v publikácii sústreďí na výklad fungovania jazyka v podmienkach demokratizácie a liberalizácie spoločnosti. Na jednej strane sa pritom vníma jazyk ako prostriedok tohto demokratizačno-liberalizačného procesu, na druhej strane tento proces vplýva na samotný jazyk a spôsoby jazykovej komunikácie.

V knihe sa prezentuje teoretický model konceptu inkluzívnej jazykovej komunikácie v kontexte sociálnej inklúzie ako prostriedku na formovanie liberálnej egalitne diferencovanej a emancipačnej spoločnosti. Na základe týchto teoreticko-metodologických úvah sa formuje predstava o spôsoboch kultivovania inkluzívnej komunikačnej kompetencie, ktorá zahŕňa aj egalitnú jazykovú komunikáciu. Podstata egalitne vedenej jazykovej komunikácie sa spája s myšlienkou o transparentnej spoločnosti, transparentnej komunikácii, a teda aj s optimálne transparentným jazykom. Tieto východiskové pojmy a idey sa vysvetľujú cez prizmu sebarealizačného potenciálu používateľov jazyka, polarity pozitivity a negativity v spoločnosti, jazyku a komunikácii.

Osobitná kapitola knihy je venovaná výkladu otázok spojených so slovenským spisovno-jazykovým životom, prirodzene ovplyvneným demokraticko-liberalizačnými procesmi. Na takomto kontextovom pozadí sa autor zamýšľa nad otázkami perspektív spisovnej slovenčiny, možnosti vzniku nového typu materinského jazyka, normatívnosti a autenticity v jazyku, renaturalizácie spisovného jazyka a výkladu podstaty spisovnej slovenčiny zo sociálnovýznamového hľadiska.

Táto kniha, ako aj celá pomyselná tetralógia J. Dolníka, nastoľuje množstvo inšpiratívnych otázok a necháva otvorený priestor na odhalenie ďalších výskumných perspektív a tém s prínosným poznávacím potenciálom.

3.2. ŠTYLISTICKÉ BÁDANIA: OD ŠTYLISTICKEJ TRADÍCIE K PRAGMATICKY ORIENTOVAanej ŠTYLISTIKE

Štylistické bádania na KSJTK sú neoddeliteľnou súčasťou jej vedeckej histórie, o čom svedčia aj odborné štylisticky orientované práce, ktoré vznikali na pracovisku počas celej doby jeho fungovania. V septembri roku 2021 z iniciatívy vtedajšej vedúcej KSJTK Oľgy Orgoňovej s podporou všetkých členov katedry a pod záštitou rektora UK v Bratislave Mareka Števčeka bola organizovaná medzinárodná konferencia *Štyl – komunikácia – kultúra* venovaná stému výročiu narodenia profesora Jozefa Mistríka (bližšie pozri Bohunická – Kazharnovich – Beňová 2021, 2022). V rámci konferencie sa konalo aj zasadanie Štylistickej komisie Medzinárodného komitétu slavistov, ktorej členkami sú aj dlhodobé pracovníčky KSJTK O. Orgoňová a A. Bohunická. Na podujatí odzneli príspevky významných predstaviteľov slovenskej štylistiky. Účastníci tohto vedeckého fóra sa v spoločnej diskusii zaoberali

širokým spektrom otázok týkajúcich sa vzťahu medzi štýlom, komunikáciou a kultúrou, dynamiky tohto vzťahu, aktuálnych tendencií vo vývoji štýlov pod vplyvom zmien komunikačného a kultúrneho charakteru v spoločnosti, problému komunikačných štýlov v kontexte ich variability a pod. Výsledkom odbornej diskusie sa stala kolektívna publikácia pod názvom *Štýl – komunikácia – kultúra* (2021), v ktorej je predstavený obraz súčasných štylistických bádání a v neposlednom rade aj smerovanie štylistických záujmov členov KSJTK.

V rámci riešenia projektu VEGA *Slovenský jazyk v komunikačných formáciách* v roku 2018 vyšla významná štylisticky orientovaná knižná publikácia *Interakčná štylistika* (Orgoňová – Bohunická 2018). V knihe sa podáva obsiahly výklad teoreticko-metodologickej podstaty interakčnej štylistiky vrátane vysvetlenia podmienok jej formovania nielen v rámci slovenskej štylistickej tradície, ale aj v širšom lingvistickom kontexte. Kľúčovým pojmom *interakcia* sa najlepšie vystihuje autorský zámer poukázať na to, že pri vedeckom uvažovaní o spôsoboch používania jazyka sa komunikácia javí ako druh sociálnej interakcie, teda ľudskej činnosti. Jazyk prestáva byť vnímaný ako nástroj, pozornosť sa sústreďuje na jeho akčnú povahu (hovoriaci jazykom vykonáva nejakú činnosť).

Osobitná pozornosť sa v publikácii venuje výkladu pojmov *dialóg*, *dialogickosť*, *dialogická kompetencia*, ktoré sa vnímajú ako ústredné výskumné koncepty interakčnej štylistiky obzvlášť dôležité pre odhalenie pravej povahy jazyka, jazykových procesov vrátane štylistického aspektu jazyka. Z tohto hľadiska sa interakčná štylistika prezentuje ako učenie o verbálno-neverbálnom konaní ľudí v dialogickej interakcii tvorcu a príjemcu komunikátu vo verejnej aj v súkromnej komunikácii.

Interpretačný potenciál interakčnej štylistiky sa v publikácii ukazuje na príklade analýzy každodennej komunikácie ako priestoru na štylistické skúmania (dialóg každodennosti medzi mladými rovesníkmi, duológ laik – profesionál, debaty na internete). Autorky neobchádzajú ani otázku transformácie publicistického štýlu v podmienkach radikálnej demokratizácie komunikačného priestoru, ani problematiku slovenskej publicistiky v kontexte masmediálneho diskurzu s dôrazom na stav jazyka a jazykovej kultúry v internetovej komunikácii.

V záverečnej časti publikácie autorky poukazujú na prepojenie medzi interakčnou štylistikou (skúmajúcou jazyk v sociálnej interakcii) a rétorikou (ako umenia vyjadrovať sa dobre v rôznych sociálnych interakciách), cez prizmu ktorých sa dá skúmať dialóg predpokladajúci uplatňovanie istých postupov argumentácie. Z hľadiska takejto efektívnej interdisciplinárnej spolupráce medzi rétorikou a štylistikou sa v knihe uvádza ukážka analýzy parlamentných rečí slovenských politikov. Súčasťou knihy *Interakčná štylistika* je aj pomerne rozsiahla kapitola v anglickom jazyku, v ktorej sa sumarizujú základné teoreticko-metodologické východiská práce a realizovaného výskumu.

Osobitnú pozornosť si zaslúžia aj dve publikácie venované štylisticko-pragmatickej interpretácii eseje ako špecifického žánru, štýlu a spôsobu myslenia: *Teória a prax eseje (z perspektívy lingvistu)* (Horváth 2020) a *Modelovanie eseje* (Horváth 2023). Prvá z nich predstavuje lingvistickú príručku venovanú teoreticko-metodologickému výkladu a štruktúrno-sémantickej analýze eseje, druhá je vedeckou monografiou, ktorá ponúka rôzne pohľady na esej ako žánrový, textový a kognitívny fenomén. Spolu z formálno-obsahového hľadiska tieto dve publikácie tvoria logicky štruktúrovaný komplexný teoreticko-metodologicko-didaktický celok, v ktorom sú nielen zosystemizované rozličné tradičné a moderné pohľady na fungovanie eseje v podmienkach súčasnej graduálne demokratizovanej, mediatizovanej spoločnosti, ale je v ňom navrhnutá aj perspektíva skúmania esejistických útvarov vo vzťahu ku komunikačným stratégiám štylistiky digitálnej éry cez prizmu lingvistickopragmatickej výskumnej paradigmy.

V publikáciách sa ozrejmuje problém identifikácie, spoznania lingvistickej povahy a interpretácie žánrových vlastností eseje ako špecifického štylistického útvaru. Autor sa podrobne venuje otázkam vývinu a formovania žánru eseje, metodologickým problémom spojeným s jej etablovaním v systéme funkčných štýlov, ponúka aj exkurz do dejín slovenskej esejistiky so zameraním na jej národno-kultúrne špecifiká. Štruktúrno-pragmatická explanácia eseje ako žánru sa realizuje na príkladoch konkrétnych textov, čím sa komplexnejšie znázorňujú základné vlastnosti esejistického štýlu, jeho charakteristické príznaky. Zvolený spôsob výkladu teoretického materiálu uľahčuje percepciu vedeckého textu, umožňuje efektívne kognitívne spracovanie a otvára perspektívu praktickej aplikácii získaných informácií.

V prakticko-interpretáčnej časti spomínaných publikácií autor ponúka model kombinovanej pragmatikolinguistickej a jazykovo-štylistickej interpretácie esejistických textov, ktorý má nepochybne veľký potenciál aj pre lingvistickú analýzu iných žánrových útvarov. Navrhnutá schéma interpretácie esejistického textu sa vyznačuje komplexnosťou analytického postupu, ktorý obsahuje analýzu formálno-kompozičnej, jazykovo-štylistickej a pragmatickej stránky textu. Praktická využiteľnosť opísaného modelu sa v publikáciách demonštruje vzorovou interpretáciou vybraných esejistických textov.

Spolu knižné publikácie *Teória a prax eseje (z perspektívy lingvistu)* a *Modelovanie eseje* ponúkajú komplexný pohľad na podstatu eseje ako komplikovaného a premenlivého žánrového útvaru v jej kultúrne a historicky determinovaných prejavoch.

3.3. GRAMATIKA V KONTEXTE SOCIÁLNO-KOMUNIKAČNEJ PRAXE

Výsledkom práce riešiteľského tímu z KSJTK na projekte VEGA *Pragmatické a gramatické princípy jazyka so zreteľom na kultivovanie jazykovej praxe* sa stala

publikácia *Pragmatická gramatika 1* (Popovičová Sedláčková – Piatková 2021), ktorá prináša komunikačno-pragmatický výklad vybraných aspektov gramatiky plnovýznamových slovných druhov. Autorky perspektívne z pohľadu smerovania dnešných lingvistických výskumov spájajú racionálnu (vedeckú) gramatickú teóriu s jej praktickým (komunikačným) výkladom v duchu koncepcie neuvedomovanej gramatiky a gramatickej dispozície, ktorá otvára možnosť interpretácie gramatického správania ľudí a gramatiky ako dôležitého aspektu rozvíjania komunikačnej kompetencie.

Cez prizmu *gramatiky slova* sa interpretujú základné aspekty fungovania šiestich slovných druhov (slovies, podstatných mien, prídavných mien, prísloviak, zámen a čísloviek) v teoretických a komunikačných súvislostiach. Tradičná gramatická teória plnovýznamových slov sa v takejto lingvopragmatickej interpretácii otvára vo svojej prirodzenej a racionálnej modalite. Zvolený a odôvodnený valenčný prístup k výberu šiestich plnovýznamových slovných druhov a ich následná interpretácia s cieľom zohľadňovania sémantiky konkrétnych slov a ich syntaktického tvorivého potenciálu otvára perspektívu skúmania *gramatiky vety* a *gramatiky textu*.

Všetky gramatické špecifiká komunikačného fungovania autosémantických slovných druhov sa v knihe ilustrujú na materiáli komunikácie každodennosti: rečové príklady verejnej komunikácie, písanej a hovorenej súkromnej komunikácie, internetovej komunikácie, v ktorej sa mieša oficiálnosť a súkromnosť. Tento empirický materiál bezpochyby znázorňuje komunikačné potreby súčasnej spoločnosti ako takej a jednotlivcov ako bežných používateľov jazyka.

Po formálnej stránke je knižná publikácia *Pragmatická gramatika 1* koncipovaná ako vysokoškolská učebnica, ktorej každá kapitola okrem teoretického výkladu zahŕňa aj praktické cvičenia a úlohy, avšak z obsahového hľadiska kniha významne presahuje požiadavky kladené na publikáciu tohto druhu. *Pragmatická gramatika 1* prináša nový pohľad na skúmanie gramatického aspektu jazyka spojený s odhaľovaním komunikačných súvislostí pri uplatňovaní kodifikovanej normy slovenského jazyka v dnešnej formálnej, obsahovej, sociálnej a kultúrnej pluralitnej komunikácii s dôrazom aj na pluralitu komunikačných potrieb členov spoločnosti. Publikácia zároveň otvára perspektívu ďalšieho výskumu gramatického aspektu jazyka, čo sa naznačuje aj jej samotným názvom, ktorý predpokladá pokračovanie v bádateľskej činnosti a jej publikačnom spracovaní.

3.4. SLOVENSKÝ JAZYK VO VÝVINOVÝCH SÚVISLOSTIACH

Súčasťou výskumných priorít pracovníkov KSJTK sú aj lingvistické bádania zamerané na dynamiku slovenského jazyka z diachronického pohľadu. Ešte v roku 2016 boli vydané dve významné knižné publikácie venované tejto problematike: *Jazykové zmeny v historickom vývine gramatických tvarov z aspektu gramatikalizá-*

cie (na príklade vývinu slovenského préterita) (Múcsková 2016) a *Vývin gramatickej normy v historických kodifikáciách slovenčiny* (Muziková 2016). V prvej z nich je predstavený výklad podstaty jazykovej zmeny ako procesu, ktorý predpokladá motiváciu jazykových inovácií, ich replikáciu a variantnosť. Z pohľadu teórie gramatikalizácie, ktorá poskytuje možnosť identifikácie kognitívnych a pragmatických aspektov motivácie a špecifik sémantických a funkčných zmien v gramatike jazyka, sa v publikácii interpretuje vývin gramatického tvaru praslovanského perfekta a súčasného préterita v slovenčine a v najbližších západoslovanských jazykoch a ich nárečiach.

Publikácia *Vývin gramatickej normy v historických kodifikáciách slovenčiny* prezentuje lingvistický pohľad na vývin gramatickej normy spisovnej slovenčiny od 40. rokov 19. storočia po začiatok 20. storočia. Prostredníctvom komparačnej analýzy dobových kodifikačných príručiek L. Štúra, M. Hattalu, S. Czambela a gramatík J. K. Viktorina, F. Mráza sa identifikujú stabilné a dynamické prvky gramatickej normy, ktoré sa následne usúvzťažňujú s jazykovou praxou v širšom historickom a spoločensko-kultúrnom kontexte, čo dovoľuje autorke predstaviť komplexný diferencovaný obraz vývinu spisovnej slovenčiny v druhej polovici 19. storočia a na začiatku 20. storočia.

V editorskom tandeme Gabriely Múcskovej a Kataríny Muzikovej bola vydaná aj odborná kolektívna publikácia *Jazyková zmena a pramene jej skúmania* (2021). Tento zborník vedeckých príspevkov vznikol v rámci riešenia grantu VEGA *Jazyková zmena v historickom vývine jazyka a v procese formovania jeho spisovnej variety 2* (2017 – 2020), ktorý nadväzoval na rovnomenný štvorročný projekt, úspešne realizovaný na KSJTK v rokoch 2013 – 2016. V spomenutom zborníku sú predstavené výsledky empirických výskumov zameraných na vybrané javy synchronnej dynamiky a historického vývinu jazyka. Autori sa vo svojich štúdiách venujú predovšetkým problematike explanácie jazykových inovácií a spôsobov ich šírenia, rovnako ako aj téme dynamiky jazyka so zreteľom na vnútro- a mimojazykové príčiny. Osobitná pozornosť sa sústreďuje na výklad otázok spojených s gramatickými zmenami v jazyku, zmenami vo forme a význame jazykových jednotiek a taktiež na výklad jazykových zmien v kontexte dialektologických výskumov. Príspevky prezentujú výsledky skúmania diachrónneho vývinu jazyka a jazykových zmien v štyroch slovan-ských jazykoch, otvárajúc priestor na potenciálne výskumné projekty komparatívnej povahy.

Zborník vedeckých príspevkov *Jazyková zmena a pramene jej skúmania* prináša nielen množstvo inšpiratívnych výskumných podnetov, ale tiež ponúka pohľad na jazykovú zmenu ako ústredný výskumný koncept rôznych lingvistických disciplín, ktorý spája rozličné (niekedy zdanlivo protirečivé) lingvistické teórie a prepája základný výskum jazyka s filozofickými prístupmi k výkladu jeho podstaty. Skúmanie

motivácie a propagácie jazykových zmien ako súčasti života jazyka a jazykového spoločenstva otvára nové výskumné horizonty aj pre medzidisciplinárne výskumy.

3.5. SOCIOEXPERTNÁ KOMUNIKÁCIA CEZ PRIZMU INKLUZÍVNEJ LEXIKOGRAFIE

V poli výskumných záujmov odborníkov z KSJTK sa už dávnejšie nachádza téma kultúrnej cudzosti a prekonávania z nej vyplývajúcich negatívnych prejavov sociálnej exklúzie v jej komunikačnej realizácii (pozri bližšie napr. Dolník et al. 2015). Táto problematika si v rámci riešenia grantu APVV *Sociálna inklúzia kultivácie používania jazyka* (2019 – 2023) našla svoje pokračovanie v podobe hľadania spôsobov neutralizácie neinkluzívnych prejavov cez kultiváciu používania jazyka.

Jedným z efektívnych spôsobov prekonávania znalostných a komunikačných bariér medzi expertmi a neexpertmi v duchu koncepcie formovania inkluzívnej spoločnosti cez inkluzívnu komunikáciu sa javí slovník profesionálnej lexiky, ktorý plní úlohu komunikačného média medzi odborníkom a laikom, eliminujúc prejavy exklúzie v občiansko-profesionálnej komunikácii a zároveň podporujúc inklúziu neodborníkov do profesionálnych komunít cez posilňovanie komunikačného komfortu.

V duchu teórií inkluzívnej jazykovedy, občianskej vedy a sociovedeckej komunikácie a v interdisciplinárnej spolupráci odborníkov z KSJTK a odborníkov z mimolingvistického prostredia vznikli dva slovníky profesionálnej lexiky: *Slovník divadelných profesionalizmov* (Orgoňová – Bohunická – Krajč Zamišková – Pašuthová 2019) a *Slovník policajných profesionalizmov* (Bartalošová – Dzúr – Orgoňová – Vajsábel 2021). Obidve lexikografické publikácie sú určené nelingvistom a ich zámerom je v zrozumiteľnej podobe transparentným jazykom sprístupniť širšej verejnosti odborný svet cez prizmu profesionálnych lexikálnych prostriedkov, ktoré znázorňujú obraz príslušného profesionálneho prostredia.

Slovník divadelných profesionalizmov je prvý slovenský interdisciplinárny slovník profesionálnej lexiky z divadelného prostredia, ktorý vznikol ako výsledok spolupráce dvoch jazykovedkýň a dvoch teatrologičiek. Slovník obsahuje vyše 900 hesiel s odbornými výrazmi z každodennej reči pracovníkov príslušnej profesie, ktoré prezentujú autentický materiál, odrážajúci reálnu reč divadla v jej mnohotvárnosti, polysémantickosti, občas terminologickosti a občas metaforickosti a expresívnosti.

Túto publikáciu otvára rozsiahla úvodná štúdia, v ktorej sú stručne predstavené dejiny slovenského divadla v kontexte všeobecného vývinu divadelného umenia. Z lingvistického hľadiska je obzvlášť zaujímavý výklad pojmu *profesionalizmus* s dôrazom na divadelnú profesionálnu lexiku. Autorky upozorňujú na graduálnosť existujúcich parametrov odborného vymedzenia profesionálnej lexiky a na nejednoznačnosť definície profesionalizmu na osi *pojem – slang – termín*. Štúdia ponúka predstavu o profesionalizmoch v slovenčine ako o výrazoch zaujímavých miesto na

priesečníku viacerých útvarov slovenského národného jazyka: profesionalizmus sa potenciálne môže zmeniť na odborný termín, na druhej strane profesionalizmy majú prieniky so štandardnou slovenčinou. Spontánnosť reči často vytvára podmienky na realizáciu nekonvenčných jazykotvorných modelov pri tvorbe profesionalizmov, ktoré by mali uspokojiť dorozumievacie potreby odborníkov z danej sféry. Osobitnú podkapitolu autorky venujú objasňovaniu koncepcie slovníka vrátane zdôvodnenia zvoleného kvalitatívneho postupu pri excerpcii faktického materiálu, jeho následnej analýzy a metódy spracovania slovníkových hesiel.

Lexikografická publikácia prináša množstvo inšpirácií spojených nielen s potenciálnymi lingvistickými a mimolingvistickými výskumami, ale otvára aj možnosti na efektívnu (ne)odbornú komunikáciu medzi divadelnými profesionálmi a širokou verejnosťou, neutralizujúc jazykové a znalostné bariéry.

Podobným spôsobom je koncipovaný aj *Slovník policajných profesionalizmov*, ktorý vznikol v spolupráci KSJTK s Akadémiou Policajného zboru v Bratislave. Poslanie tejto lexikografickej publikácie samotní autori vidia v poskytnutí komunikačnej opory v interakcii polície s laikmi a v stimulovaní vytvorenia neskresleného verejného pohľadu na túto profesiu.

Dielo vzniklo ako výsledok jednoročnej terénnej práce na báze osobných stretnutí a rozhovorov autorov s niekoľkými desiatkami predstaviteľov policajnej teórie aj praxe. Slovník obsahuje vyše 900 hesiel, ktoré predstavujú profesionalizmy z oblasti policajnej kynológie, dopravnej, poriadkovej, hraničnej a cudzineckej, kriminálnej, finančnej, železničnej polície, ale aj z oblasti kriminalisticko-expertíznych činností a zo slovnej zásoby väzenskej a justičnej stráže.

Obidve spomenuté lexikografické práce ilustrujú nosnosť spolupráce medzi profesionálnymi lingvistami a odborníkmi z iných sfér. Ich inkluzívny význam spočíva v prekonávaní stereotypných predstáv, predsudkov a potenciálnych nedorozumení medzi profesionálnymi komunitami a širokou verejnosťou prostredníctvom odstránenia komunikačných bariér v duchu smerovania k inkluzívnej spoločnosti.

3.6. INKLUZÍVNA JAZYKOVEDA: CEZ INKLUZÍVNU KOMUNIKÁCIU K INKLUZÍVNEJ SPOLOČNOSTI

V rámci riešenia grantu APVV *Sociálna inklúzia kultiváciou používania jazyka* (2019 – 2023) vyšiel celý rad odborných publikácií (odborných štúdií, monografií, slovníkov a popularizačných článkov) venovaných otázke vypracovania empiricky podloženého a teoreticky zdôvodneného modelu komunikačnej kultivácie spoločnosti, v ktorej sa presadzuje stratégia sociálnej inklúzie a integrácie. Riešiteľský tím sa zamerával na problematiku ideológie sociálnej inklúzie a inkluzívnej spoločnosti, spôsob formovania inkluzívnej spoločnosti, charakteristiku inkluzívnej komunikácie a otázku podstaty komunikačného kultivovania spoločnosti s prihliadnutím na

slovenské sociokultúrne a jazykové prostredie. Pri interpretácii základných výskumných otázok sa vypracovala transparentná pojmová báza, ktorá bola následne aplikovaná na analýzu a interpretáciu týkajúcu sa inkluzívnej a občianskej jazykovedy, inkluzívnej rétoriky a mediatizácie. Výsledky realizovaného výskumu našli svoje spracovanie v podobe troch knižných publikácií riešiteľského tímu: *Jazyk v dynamike demokracie* (Dolník 2023), *Sociálna inklúzia a používanie jazyka* (Orgoňová – Bohunická – Kazharnovich 2023) a *The use of language in the democratization process* (Dolník – Orgoňová – Bohunická – Kazharnovich 2023). Keďže prvý z uvedeného radu publikácií sme už spomínali vyššie, sústredíme sa len na stručné predstavenie dvoch zvyšných.

Kolektívna monografia *Sociálna inklúzia a používanie jazyka* je reflexiou inkluzívnej jazykovedy a používania jazyka v podmienkach občianskej spoločnosti digitálnej éry, keď sa do popredia dostáva tendencia uvoľňovania a deformalizácie používania jazyka, bezbariérovosti komunikácie medzi rôznymi sociálnymi skupinami. Metodologicky sa práca orientuje na systémovolingvistické a pragmalingvistické výskumy jazykových javov na úrovni systému a komunikácie v sociokultúrnych podmienkach súčasnej doby. Z hľadiska inkluzívnej jazykovedy sú v publikácii rozpracované tri ústredné koncepty: *občianska veda* a *sociovedecká komunikácia*, *inkluzívna rétorika* a *(ne)inkluzívna médiakomunikácia*.

V práci je predstavená aplikácia ideí občianskej vedy v lexikografii pri tvorbe občianskovedeckých slovníkov „zdola“ (angažovanými laikmi) i „zhora“ (v spolupráci profesionálnych lingvistov s laickými dobrovoľníkmi). Autorky v nej opisujú a interpretujú dva slovníky z ústnej profesionálnej reči vytvorené s vlastnou spoluúčasťou kvalitatívnou metódou zberu dát cestou rozhovorov s profesionálmi a tri internetové „ľudové“ slovníky spontánne tvorené zdola. Opísané projekty slovníkov a ich výstupy potvrdzujú nosnosť a vzájomnú prospešnosť takejto občianskovedeckej spolupráce. Prínosy týchto diel vďaka synergii zaangažovaných máš legitimizujú tento druh občianskej jazykovedy.

Osobitnú pozornosť autorky publikácie venujú interpretácii prepojenia inkluzívneho používania jazyka s rétorikou v kontexte občianskej spoločnosti. Pod vplyvom reálnej rétorickej praxe, keď sa kategória rečníka javí ako maximálne otvorená (v zmysle jeho statusu a kompetencií) a predmetom záujmu rétoriky sa stávajú menej vznešené prejavy rečníckych techník, sa odôvodňuje potreba teoretického rozpracovania pojmu *občianskej rétoriky*. V duchu tohto konceptu sa následne identifikujú funkcie inkluzívnej rétoriky „zdola“ a „zhora“ a sleduje sa využitie inkluzívneho pojmu *ľud* v politickej rétorike (*rétorika ľudu*). V súvislosti s rôznymi prístupmi ku konceptualizácii pojmu *ľud* sa v knihe interpretujú aj rôzne druhy populistickej rétoriky v slovenskom kontexte, a to xenofóbna, homofóbna, suverenistická či socioekonomická populistická rétorika. Na príklade analýzy nového digitálne zrodené-

ho žánru *politického vlogu* autorky ilustrujú, ako sa klasická politická rétorika modifikuje v podmienkach jej realizácie v rámci ľudového formálno-obsahového útvaru.

Posledná kapitola kolektívnej monografie je venovaná výkladu pojmu *mediatizácia* s dôrazom na jej inkluzívny potenciál. Po načrtnutí základných teoreticko-metodologických východísk skúmania novej medializovanej sociálnej reality sa autorky venujú výkladu inkluzívneho potenciálu mediatizácie cez prizmu transformácie odborného diskurzu. Poukazujú na axiologickú ambivalentnosť procesu mediatizácie vedy z pohľadu jej inkluzívnych možností. Tieto teoretické východiská sa následne aplikujú na médiamedicínsky diskurz, ktorý sa v práci analyzuje s cieľom identifikácie spôsobov transformácie odborných informácií v mediálnom priestore a s tým spojených rizík šírenia deštruktívnych sociálnych praktík.

V poslednej časti práce sa autorky zaoberajú problematikou (ne)inkluzívnosti sieťovej kultúry formujúcej sa v rámci virtuálneho priestoru. Na jednej strane virtuálna sieť v mnohom napodobňuje praktiky prirodzeného sociálneho života, na druhej strane však formuje alternatívnu online spoločnosť. Táto decentralizovaná, nehierarchická a otvorená spoločnosť predpokladá vlastný systém hodnôt, noriem, pravidiel a spôsobov komunikačného správania a konania a tiež aj vlastné podoby komunikácie, princípy jej organizácie a fungovania, t. j. vlastnú kultúru, ktorá sa vymedzuje ako sieťová kultúra. Jednou zo základných charakteristík sieťovej kultúry je jej orientovanosť na dialóg v jeho širokom chápaní: dialóg ako komunikácia, participácia, spôsob nadväzovania a udržiavania sociálnych vzťahov, prostriedok budovania a existencie sieťovej reality. Analýze špecifik realizácie virtuálneho dialógu s dôrazom na jeho význam pre virtuálne a reálne sociálne dianie je venovaná osobitná podkapitola práce. Autorky poukazujú na to, že dialóg na sociálnych sieťach, jestvujúci v identifikovaných medziach (ne)pravidiel a (ne)noríem virtuálneho priestoru, je mnohodomenzionálny vo všetkých svojich aspektoch: na úrovni komunikačných podmienok a spôsobov svojej realizácie a tiež na úrovni účastníkov, cieľov či výsledkov komunikácie.

Kolektívna monografia *Sociálna inklúzia a používanie jazyka* prináša nový pohľad na (ne)inkluzívnu sociokultúrnu realitu cez prizmu jej jazykového sprostredkovania, reflektuje aktuálne trendy v komunikačnom správaní používateľov jazyka a znázorňuje smerovanie pragmaticky orientovaných lingvistických výskumov v podmienkach nových komunikačných výziev.

Kolektívna publikácia *The use of language in the democratization process* prezentuje preklad vybraných častí knižných publikácií *Jazyk v dynamike demokracie* (Dolník 2023) a *Sociálna inklúzia a používanie jazyka* (Orgoňová – Bohunická – Kazharnovich 2023) do anglického jazyka. Nejde však o jednoduchý sumár vybraných kapitol zo spomenutých publikácií, ale o konceptuálne celostnú publikáciu, ktorá ponúka komplexný pohľad na empiricky podložený model inkluzívnej spoločnosti cez prizmu jej komunikačnej kultivácie. Teoretický koncept *egalitnej jazykovej komuniká-*

cie v kontexte deliberatívnej demokracie sa prirodzene prepája s aplikovanými lingvistickými výskumami, ktoré demonštrujú egalitu participantov na interakciách v rôznych sociálnych sférach. Na naznačený kľúčový koncept egalitnej deliberatívnej (verbálnej) komunikácie inkluzívnej spoločnosti v knihe nadväzujú sondáže do lexikografických aplikácií, prezentujú sa výsledky skúmaní rétorického aspektu danej problematiky a tiež interpretácie súčasného slovenského médiadiskurzu a médiareči v ňom.

3.7. NA PULZOC H SÚČASNEJ JAZYKOVEDY

Na jeseň 2023 bola vydaná ešte jedna publikácia z tvorby KSJTK, ktorá na jednej strane znázorňuje výskumnú perspektívu pracoviska a na druhej strane reflektuje vedeckú významnosť už realizovaných bádateľských projektov. Ide o vedeckú publikáciu (*Im*)pulzy súčasnej jazykovedy (2023), ktorá bola venovaná dvom významným slovenským jazykovedcom, dlhoročným pracovníkom KSJTK, O. Orgoňovej a J. Dolníkovi. Analytický opis vedeckovýskumnej práce tohto harmonického tandemu učiteľa a jeho žiačky si zaslúži samostatnú knižnú kapitolu, ak nie celú knihu. Ich spoločný a individuálny odborný prínos pre rozvoj KSJTK i slovakistiky ako takej a aj pre formovanie slovenskej jazykovednej tradície nemožno doceniť. Ich práce z oblasti všeobecnej jazykovedy, lexikológie, štylistiky, kultúrnej lingvistiky, lingvistickej pragmatiky, diskurzológie či xenolingvistiky významne prispeli k rozvoju slovenskej lingvistiky a stali sa zdrojom teoreticko-metodologických hľadani pre celé generácie jazykovedcov, filológov, učiteľov a aj pre širokú verejnosť.

O podnetnosti, inšpiratívnosti, aktuálnosti, odbornej trendovosti ich vedeckej práce svedčí aj im venovaná publikácia, ktorá predstavuje široké tematické spektrum odborných štúdií (diskurzívne, štylisticky, xenolingvisticky, didakticky orientovaných), ktorých vznik bol motivovaný prácami spomenutých jazykovedcov. Z obsahového hľadiska táto publikácia výrazne presahuje koncepciu zborníka príspevkov. Dá sa hovoriť skôr o kolektívnej vedeckej publikácii, v ktorej sa osobitné štúdie napriek svojej tematickej rôznorodosti spájajú do jednotného výskumného obrazu sveta, sformovaného odbornou prácou O. Orgoňovej a J. Dolníka. Všetkých autorov-prispievateľov spája snaha prostredníctvom jazyka ozrejmiť nielen jazykové a komunikačné javy, ale cez prizmu jazyka interpretovať špecifiká fungovania spoločnosti a jednotlivca v súčasných sociokultúrnych podmienkach. Takýto spoločný zámer otvára nové horizonty pre lingvistické bádania a v istom zmysle naznačuje výskumnú perspektívu KSJTK, o ktorej bude reč nižšie.

4. QUO VADIS? ALEBO VÝSKUMNÁ PERSPEKTÍVA PRACOVISKA

Knižné publikácie, ktoré vznikli počas uplynulého päťročného obdobia a boli stručne predstavené v predchádzajúcej časti štúdie, prezentujú len synchronny prie-

rez výskumnými aktivitami a všeobecnou odbornou orientáciou KSJTK. Načrtnutý výskumný obraz by, samozrejme, nadobudol zreteľnejšie obrysy pri prezentácii vedecko-výskumnej práce katedry v jej komplexnom výklade. Neoddeliteľnou súčasťou odborného života pracoviska sú totiž aj odborné štúdie, konferenčné zborníky a príspevky, organizované vedecké podujatia a realizované popularizačné aktivity pracovníkov katedry, ktoré v snahe dodržania redaktorského reglementu daného tematického čísla časopisu v prechádzajúcej časti štúdie neboli spomenuté a/alebo bližšie špecifikované. Ďalej sa pokúsime načrtnúť perspektívy výskumnej činnosti KSJTK v najbližších rokoch.

V prvom rade považujeme za potrebné poznamenať, že všetky bádateľské projekty, výskumné témy, otázky a problémy uvedené v predchádzajúcej časti štúdie aj naďalej zostávajú v poli záujmov odborníkov z KSJTK a do veľkej miery ovplyvňujú a určujú výskumné smerovanie pracoviska v dohľadnej perspektíve. V tomto zmysle sa napríklad plánujú ďalšie lingvistické bádania v duchu inkluzívnej jazykovedy. V druhej polovici roku 2023 riešiteľský tím z KSJTK začal prácu na novom projekte APVV *Inkluzívna štylistika* (2023 – 2027), ktorý z teoreticko-metodologického hľadiska nadväzuje na výsledky projektu APVV *Sociálna inklúzia kultiváciou používania jazyka* (2019 – 2023).

Aktuálny výskumný projekt je zameraný na spracovanie empiricky podloženej teórie inkluzívnej štylistiky chápanej ako komponent teórie interakčnej štylistiky, ktorý sústavou zodpovedajúcich konceptov zobrazuje štylistickú stránku jazykovej interakcie z hľadiska otázky, aké štylistické správanie a konanie interaktantov je konformné s inkluzívnou komunikáciou. Vo svojej bádateľskej činnosti a, prirodzene, aj v publikačných výstupoch sa riešiteľský tím sústreďuje na nasledujúce výskumné otázky: 1) modifikácia konceptu *inkluzívna komunikácia* z perspektívy interakčnej štylistiky prostredníctvom výskumu inkluzívnosti jazykovej interakcie z pozície komunikačných aktérov ako štylizátorov a štylistických interpretov; 2) rozpracovanie konceptu *inkluzívna zrozumiteľnosť* s dôrazom na štylistický aspekt jazykových prejavov a v tejto súvislosti aj výklad štylistického potenciálu mediatizácie; 3) identifikácia, opis a vysvetlenie antiinkluzívnych prejavov v sociálnej interakcii; ozrejmenie komunikačných stratégií antiinkluzívnej komunikácie alebo kváziinkluzívnej komunikácie; 4) vypracovanie konceptu *inkluzívna štylistická kompetencia* ako základu pre štylistické kultivovanie používateľov jazyka; 5) vysvetlenie vzťahu medzi pojmami *komunikačný štýl* a *jazykový štýl* v súvislosti s inkluzívnou štylistickou kompetenciou; 6) vypracovanie teórie inkluzívnej štylistiky, vysvetlenie jej poznávacieho a praktického potenciálu pre štylistickú vedu a inkluzívnu komunikačnú prax. Metodologicky bude výskum založený na pragmaticko-komunikačnej koncepcii, ktorá predpokladá observačný aj etnometodologický prístup ku komunikačným interakciám so zreteľom na štýl v jeho inkluzívnom aspekte. V rámci riešenia pro-

jektu je plánované vydanie odborných štúdií, konferenčných príspevkov a knižných publikácií prezentujúcich priebežné a výsledné bádateľské zistenia a závery.

V nasledujúcich rokoch výskumného života KSJTK sa budú realizovať aj ďalšie bádateľské projekty zamerané na problematiku sociovedeckej komunikácie ako prostriedku na posilňovanie inkluzívnej jazykovej interakcie v smerovaní k inkluzívnej spoločnosti. V duchu načrtnutej perspektívy a už nadobudnutej skúsenosti v inkluzívno-nolexikografickom výskume sa plánuje realizácia aj ďalších slovníkových projektov ako výsledku spolupráce lingvistických odborníkov s profesionálmi z iných odborných komunít. V súvislosti s problematikou sociovedeckej komunikácie bude pozornosť venovaná aj otázke mediatizácie odborných informácií a s tým spojených rizík šírenia deštruktívnych sociálnych praktík, formovania neadekvátneho médiaodborného diskurzu a rozširovania antiinkluzívnych komunikačných stratégií. Bádateľský záujem bude upriamený na identifikáciu spôsobov neutralizácie negatívneho vplyvu mediatizácie cez prizmu teórie kultivovania komunikačnej kompetencie a komunikačnej kultúry používateľov jazyka.

Problematika sociovedeckej komunikácie ako jedna z výskumných tém nájde svoje teoreticko-metodologické vysvetlenie aj v rámci rétoricky orientovaných bádání. V dobe viditeľného dopytu spoločnosti po verejnej diskusii o odborných veciach, výraznej angažovanosti laikov do sociálne významných odborných oblastí a v kontexte znižovania autority a úrovne dôvery vo vedu sa stáva rétorická vybavenosť odborníka (vedca) jednou z kľúčových podmienok efektívnosti sociovedeckej komunikácie vrátane jej inkluzívneho aspektu. V podmienkach graduálnej demokratizácie spoločnosti sa rétorická kompetencia celkovo stáva jednou z podmienok úspešného fungovania a uplatnenia jednotlivca v rozličných sférach, preto otázky terminologického uchopenia a praktickej realizácie kultivácie rétorickej kompetencie sa ukazujú ako idey s významným bádateľským potenciálom. Orientácia plánovaných rétorických výskumov sa bude niesť v duchu súčasných trendov v rétorike. To znamená, že pozornosť bude venovaná: 1) problematike občianskej rétoriky v kontexte deliberatívnej demokracie a s ňou súvisiacich možností názorovej slobody a jej prejavu, 2) otázke inkluzívnej rétoriky, ktorej cieľom je neutralizácia rozdielov a nerovnosti v duchu koordinácie subjektov, kompenzácie znalostného deficitu a solidarizácie ako prostriedku posilňovania kolektivity, 3) otázke digitálnej rétoriky, ktorá významne rozširuje hranice rétorického výskumu z formálno-obsahového hľadiska. V záujme systematizácie a komplexného výkladu aktuálnych trendov v rétorickej vede s ukážkou ich poznávacieho, explanačného a praktického významu pre komunikačné bádania sa v rámci výskumných aktivít pracovníkov KSJTK plánuje aj vydanie knižných publikácií venovaných tejto problematike.

V prepojení s rétoricky orientovanými výskumami sa predpokladá aj teoreticko-metodologické spracovanie problematiky jazykovej a komunikačnej prezentácie

toposov vo verejných komunikátoch rozličných sociálnointerakčných sfér s cieľom ozrejmienia aktuálneho stavu argumentačnej kultúry v slovenskom jazykovom prostredí. Výskumný zámer tohto vedeckého projektu predstavujú nasledujúce otázky: 1) teoretické spracovanie konceptu *topos* v konfrontácii s jeho výkladom v humanitných a sociálnych vedách; 2) identifikácia, opis a funkčná interpretácia spôsobov jazykovej realizácie toposov vo vybraných verejných komunikátoch; 3) opis prejavov komunikačných štýlov jazykových realizácií toposov; 4) deskriptívne zobrazenie aktuálnej argumentačnej kultúry vo verejných prejavoch so zreteľom na jazykovú a komunikačnú prezentáciu toposov; 5) ozrejmienie argumentačnej zložky komunikačnej kompetencie používateľov spisovnej slovenčiny. Spracovanie problematiky toposov by mohlo byť prínosné nielen z teoreticko-metodologického hľadiska, ale aj z hľadiska nasledujúcej aplikovateľnosti výsledkov na stratégiu zvyšovania komunikačnej kultúry v slovenskom jazykovom prostredí prostredníctvom kultivácie argumentačnej kompetencie.

V nadväznosti na problematiku spracovanú v publikácii *Pragmatická gramatika I* (Popovičová Sedláčková – Piatková 2021) sa budú realizovať aj ďalšie vedecké aktivity v oblasti skúmania gramatického aspektu jazyka v komunikačných súvislostiach. V rámci riešenia grantu VEGA *Pragmatické a gramatické aspekty slova, vety a textu – prejavy aflexie v súčasnom slovenskom jazyku od retrospektívy k perspektíve* (2023 – 2026) sa riešiteľský tím z KSJTK zameria na systematický opis a interpretáciu gramatických (morfosyntaktických) jednotiek jazyka a pravidiel ich spájania so zreteľom na ich kontextualizáciu. Výskum bude zameraný na identifikáciu a interpretáciu prejavov aflexie v súčasnom slovenskom jazyku a ich vplyv na tvorbu a recepciu hypersyntaktických jazykových štruktúr. Osobitná pozornosť bude venovaná systematizácii a syntetizácii štruktúrno-funkčných a pragmatickolingvistikých princípov pri opise stavby a fungovania neohybných slovných druhov v slovenskom jazyku a ich aplikácii na súčasnú komunikačnú prax. Počas realizácie projektu budú v centre vedeckej pozornosti otázky spojené s problematikou vypracovania systematickej, inovovanej pragmaticky orientovanej gramatiky neohybných slov a s nimi súvisiacich textových javov. Konceptia bude založená na pragmatickolingvistickom obraze používania jazyka s dostatočným množstvom exemplifikácií z prostredia reálneho používania súčasného slovenského jazyka naprieč viacerými komunikačnými sférami. Výsledkom projektu by mal byť špecifický vedeckovýskumný publikačný výstup, ktorý je aplikovateľný na súčasný stav poznania slovenského jazyka a slovenského jazykového spoločenstva.

V rámci výskumnej spolupráce KSJTK s Jazykovedným ústavom Ľudovíta Štúra SAV sa plánuje realizácia ďalších bádání v oblasti slovenského pravopisu, jeho pravidiel v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe. Pozornosť sa bude venovať slovotvorným a gramatickým otázkam používania vlastných mien, konkrétne

názvov obcí, častí obcí, štátov a ich hlavných miest, od nich odvodených obyvateľských mien a adjektív, otázkam priezvisk a od nich odvodených rodinných mien a problematike prechýlených ženských priezvisk, jednotkám cudzieho pôvodu a s nimi spojeným asimilačným postupom. Empirický výskum vybraných javov sa bude realizovať v prepojení s otázkami jazykovej politiky a výskumom postojov a jazykovej ideológie.

Vyššie načrtnutá perspektíva výskumných zámerov predstavuje len všeobecný tematicko-problémový rámec, ktorého hranice sa, prirodzene, môžu rozširovať, modifikovať a konkretizovať, keďže každý výskum prináša nielen nové zistenia, ale aj množstvo otázok, ktoré podnecujú nové bádania – rovnako, ako aj každá nová publikácia otvára nové poznávacie obzory a inšpiruje na ďalšie kognitívne hľadania. A hoci sa v mysli vynára myšlienka francúzskeho vedca Pierra Boista *hranice vedy sú ako horizont: čím viac sa k nim človek približuje, tým viac sa vzdalujú*, odvážime sa nádejať sa, že výskumné kroky KSJTK v nasledujúcich rokoch tento lingvistický horizont aspoň trošku priblížia.

5. ZÁVER

V súlade s koncepciou tematického čísla časopisu sme v štúdiu načrtli aktuálny výskumný obraz vedeckého pôsobenia KSJTK ako slovakistického pracoviska. V záujme prezentácie inštitucionálnych premien, ktorými pracovisko prešlo, sú v príspevku uvedené stručné informácie z dejín slovakistiky na FiF UK v Bratislave. Synchronný stav výskumu slovenského jazyka v rámci vedeckého pôsobenia KSJTK je prezentovaný cez prizmu problematiky, ktorej sa venovali členovia katedry v období uplynulého päťročia. Výsledky výskumnej činnosti sa v štúdiu ozrejmuju prostredníctvom analytickej charakteristiky vydaných knižných publikácií. Osobitná pozornosť je venovaná výkladu výskumnej perspektívy KSJTK z hľadiska tematickej zameranosti aktuálnych výskumných projektov a plánovaných bádateľských aktivít. Veríme, že aj keď obsah uvedeného výkladu je do veľkej miery limitovaný stanoveným reglementom časopisu, štúdia poskytuje objektívnu a, v rámci určených redaktorských pokynov, aj komplexnú predstavu o synchronnom stave slovakistického výskumu na pôde Katedry slovenského jazyka a teórie komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a približuje perspektívu jeho ďalšieho vývinu.

Literatúra

- BARTALOŠOVÁ, P. – DZÚR, M. – ORGOŇOVÁ, O. – VAJSÁBEL, M. (2021): *Slovník policajných profesionalizmov*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
BOHUNICKÁ, A. – KAZHARNOVICH, M. (eds.) (2023): *(Im)pulzy súčasnej jazykovedy*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

- BOHUNICKÁ, A. – KAZHARNOVICH, M. – BEŇOVÁ, J. (2021): International scientific conference „Style, communication, culture“ dedicated to the 100th anniversary of the birth of professor J. Mistrik. In: *Aktuálne problémy stilistiky*, 7, s. 233 – 237.
- BOHUNICKÁ, A. – KAZHARNOVICH, M. – BEŇOVÁ, J. (2022): O štýle, komunikácii, kultúre a Jozefovi Mistrikovi. In: *Slovenská reč*, 87/1, s. 127 – 134.
- DOLNÍK, J. et al. (2015): *Cudzosť – jazyk – spoločnosť*. Bratislava: Iris.
- DOLNÍK, J. (2017): *Jazyk v sociálnej kultúre*. Bratislava: VEDA.
- DOLNÍK, J. (2018): *Jazyk v pragmatike*. Bratislava: VEDA.
- DOLNÍK, J. (2021): *Jazyk v sociálnej praxi*. Bratislava: VEDA.
- DOLNÍK, J. (2023): *Jazyk v dynamike demokracie*. Bratislava: VEDA.
- DOLNÍK, J. – ORGOŇOVÁ, O. – BOHUNICKÁ, A. – KAZHARNOVICH, M. (2023): *The use of language in the democratization process*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- HORVÁTH, M. (2020): *Teória a prax eseje (z perspektívy lingvistu)*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- HORVÁTH, M. (2023): *Modelovanie eseje*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- MÚCSKOVÁ, G. (2016): *Jazykové zmeny v historickom vývine gramatických tvarov z aspektu gramatikalizácie (na príklade vývinu slovenského präterita)*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- MÚCSKOVÁ, G. – MUZIKOVÁ, K. (eds.) (2021): *Jazyková zmena a pramene jej skúmania*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- MUZIKOVÁ, K. (2016): *Vývin gramatickej normy v historických kodifikáciách slovenčiny*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- ORGOŇOVÁ, O. – BOHUNICKÁ, A. (2018): *Interakčná štylistika*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- ORGOŇOVÁ, O. – BOHUNICKÁ, A. – KAZHARNOVICH, M. (2023): *Sociálna inklúzia a používanie jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- ORGOŇOVÁ, O. – BOHUNICKÁ, A. – KRAJČ ZAMIŠKOVÁ, B. – PAŠUTHOVÁ, Z. (2019): *Slovník divadelných profesionalizmov*. Bratislava: Vysoká škola múzických umení v Bratislave.
- POPOVIČOVÁ SEDLÁČKOVÁ, Z. (ed.) (2021): *Štýl – komunikácia – kultúra*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- POPOVIČOVÁ SEDLÁČKOVÁ, Z. – PIATKOVÁ, K. (2021): *Pragmatická gramatika 1*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

Internetové zdroje

- [1] <https://fphil.uniba.sk/katedry-a-odborne-pracoviska/ksjtk/historia-slovakistiky-na-filozofickej-fakulte-uk-v-bratislave/> (cit. 6. 10. 2023).
- [2] <https://fphil.uniba.sk/katedry-a-odborne-pracoviska/katedra-slovenskeho-jazyka/> (cit. 10. 10. 2023).
- [3] <https://alis.uniba.sk:8444/search/query?theme=EPC> (cit. 10. 10. 2023).
- [4] <https://fphil.uniba.sk/katedry-a-odborne-pracoviska/ksjtk/publikacie/> (cit. 10. 10. 2023).
- [5] <https://fphil.uniba.sk/katedry-a-odborne-pracoviska/ksjtk/veda/projektova-cinnost/> (cit. 12. 10. 2023).
- [6] <https://fphil.uniba.sk/katedry-a-odborne-pracoviska/ksjtk/veda/> (cit. 12. 10. 2023).